

**Bērnu tiesību
konvencija**

Izpl.: vispārēja
2016. gada 6. decembris

Oriģināls: angļu valodā

Bērnu tiesību komiteja

**Vispārējais komentārs Nr. 20 (2016) par
bērnu tiesību īstenošanu
pusaudžu vecumā**

¹ Atkārtoti izdots trešo reizi tehnisku iemeslu dēļ (2017. gada 20. aprīlis).

Saturs

I. Ievads	3
II. Mērķi.....	4
III. Nepieciešamība pievērst uzmanību pusaudžiem	4
IV. Konvencijas vispārējie principi	5
A. Tiesības uz attīstību	6
B. Diskriminācijas aizliegums.....	7
C. Intereses	7
D. Tiesības tikt uzklautam un līdzdalības tiesības.....	7
V. Pusaudži, kam nepieciešama īpaša uzmanība.....	8
VI. Īstenošanas vispārīgie pasākumi	10
VII. Bērna definīcija	11
VIII. Pilsoniskās tiesības un brīvības	12
IX. Vardarbība pret bērniem.....	14
X. Ģimenes vide un alternatīvā aprūpe	15
XI. Pamata veselības aprūpe un labklājība.....	16
XII. Izglītība, brīvais laiks un kultūras pasākumi.....	19
XIII. Īpaši aizsardzības pasākumi.....	21
XIV. Starptautiskā sadarbība.....	24
XV. Izplatīšana	24

I. Ievads

1. Bērnu tiesību konvencijā par bērnu tiek uzskatīts ikviens cilvēks, kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu, ja vien saskaņā ar bērnam piemērojamiem tiesību aktiem pilngadība neiestājas agrāk, un uzsvērts, ka valstis ievēro un nodrošina visas šajā konvencijā paredzētās tiesības ikvienam bērnam, uz kuru attiecas to jurisdikcija, bez jebkādas diskriminācijas. Lai gan Konvencijā atzītas visu to cilvēku tiesības, kas nav sasnieguši 18 gadu vecumu, īstenojot šīs tiesības, jāņem vērā bērnu attīstība un attīstības pakāpe. Pieejas, kas ir pieņemtas, lai nodrošinātu pusaudžu tiesību īstenošanu, būtiski atšķiras no tām pieejām, kas ir pieņemtas attiecībā uz jaunākiem bērniem.

2. Pusaudžu vecums ir dzīves posms, kam raksturīgas pieaugošanas iespējas, spējas, centieni, enerģija un radošums, bet vienlaikus arī ievērojama neaizsargātība. Pusaudži ir pārmaiņu virzītāji un nozīmīga vērtība un resurss ar potenciālu sniegt pozitīvu ieguldījumu savās ģimenēs, kopienās un valstīs. Pasaules līmenī pusaudži veiksmīgi iesaistās daudzās jomās, tostarp veselības un izglītības kampaņās, ģimenes atbalsta, vienaudžu izglītošanas, sabiedrības attīstības iniciatīvās, līdzdalību veicinošā budžeta plānošanā un radošajās mākslās, kā arī veicina mieru, cilvēktiesības, vides ilgtspējību un tainīgumu klimata jomā. Daudzi pusaudži izvirzās digitālās un sociālo tīklu vides priekšgalā, kurai ir aizvien lielāka nozīme viņu izglītībā, kultūrā un sociālajos tīklos, un viņiem ir potenciāls iesaistīties politikā un uzraudzīt pārskatatbildību.

3. Komiteja konstatē, ka pusaudžu potenciāls tiek apdraudēts plašā mērogā, jo dalībvalstis to neatzīst vai arī neiegulda pasākumos, kas pusaudžiem nepieciešami savu tiesību izmantošanai. Lielākajā daļā valstu nav pieejami dati, kas sadalīti pēc vecuma, dzimuma un invaliditātes, līdz ar to nav iespējams sniegt informāciju par politiku, konstatēt trūkumus un atbalstīt atbilstošu līdzekļu piešķiršanu pusaudžiem. Bērniem vai jauniešiem izstrādātā vispārējā politika nereti neaptver pusaudžus visā viņu daudzveidībā un nav pietiekama, lai garantētu viņu tiesību īstenošanu. Bezdarbība un neveiksmīga rīcība izmaksā dārgi: pusaudžu vecumā liktie pamati attiecībā uz emocionālo drošību, veselību, seksualitāti, izglītību, prasmēm, izturību un izpratni par tiesībām radīs nopietnas sekas ne vien pusaudžu individuālai, optimālai attīstībai, bet arī pašreizējai un turpmākai sociālajai un ekonomiskajai attīstībai.

4. Šajā vispārējā komentārā Komiteja valstīm sniedz norādes par pasākumiem, kas nepieciešami, lai nodrošinātu bērnu tiesību īstenošanu pusaudžu vecumā, ievērojot arī Ilgtspējīgas attīstības programmu 2030. gadam. Tajā uzsvērtā cilvēktiesībās balstītas pieejas nozīme, kurā ietilpst pusaudžu cieņas un rīcības brīvības atzīšana un ievērošana, iespēju nodrošināšana, pilsoniskums un aktīva līdzdalība viņu pašu dzīvē, optimālas veselības, labklājības un attīstības veicināšana, kā arī apņemšanās veicināt, aizsargāt un ievērot viņu cilvēktiesības nediskriminējot.

5. Komiteja atzīst, ka pusaudžu vecumu nav viegli noteikt un katrs bērns briedumu sasniedz atšķirīgā vecumā. Zēniem un meitenēm pubertāte neiestājas vienā vecumā, un dažādas smadzeņu funkcijas nobriest atšķirīgos laikos. Pāreju no bērnības uz pieaugušo vecumu ietekmē apstākļi un vide, kā tas redzams ļoti atšķirīgajās kultūras perspektīvās attiecībā uz pusaudžiem valstu tiesību aktos, kas nosaka atšķirīgu vecuma sliekšni pieaugušo darbību uzsākšanai, un starptautiskajās institūcijās, kas izmanto atšķirīgu vecuma diapazonu pusaudžu vecuma noteikšanai. Tāpēc šajā vispārējā komentārā pusaudžu vecums nav stingri noteikts, tā vietā

fokusējoties uz bērnības periodu no 10 gadu vecuma līdz 18. dzimšanas dienai, lai veicinātu konsekventu datu vākšanu.²

6. Komiteja norāda, ka vairāki tās vispārējie komentāri īpaši attiecas uz pusaudžiem, proti, tie komentāri, kas saistīti ar pusaudžu veselību un attīstību, HIV/AIDS, izskaužamo praksi, kas kaitē sievietēm un bērniem, nepavadītiem bērniem, no vecākiem nošķirti bērniem un nepilngadīgo tiesvedības sistēmai. Komiteja uzsver, cik būtiski pusaudžus skar ieteikumi, kas izriet no vispārējo diskusiju dienas, kurā tiek apspriesti digitālie plašsaziņas līdzekļi un bērnu tiesības. Šis vispārējais komentārs ir izstrādāts ar mērķi sniegt pārskatu par to, kā Konvencija jāizprot un jāīsteno kopumā attiecībā uz visiem pusaudžiem un jāskata kopā ar citiem vispārējiem komentāriem un dokumentiem, kas izriet no vispārējo diskusiju dienas.

II. Mērķi

7. Šī vispārējā komentāra mērķi ir šādi:

- a) sniegt valstīm norādījumus par tiesību aktiem, politiku un pakalpojumiem, kas nepieciešami, lai veicinātu visaptverošu pusaudžu attīstību atbilstoši viņu tiesību īstenošanai;
- b) vairot informētību par pusaudžu vecumā piedāvātajām iespējām un sastopamajām problēmām;
- c) padziļināt izpratni par pusaudžu attīstības pakāpi un tiesību īstenošanas ietekmi, kā arī uzlabot šo aspektu ievērošanu;
- d) pievērst lielāku uzmanību pusaudžu stāvoklim, padarot to pamanāmāku un nodrošinot lielāku informētību, kā arī veicinot ieguldījumus, kas ļautu pusaudžiem īstenot tiesības visā viņu dzīves laikā.

III. Nepieciešamība pievērst uzmanību pusaudžiem

8. Komiteja vērs dalībvalstu uzmanību uz pārlicinošo argumentāciju saistībā ar uzmanības pievēršanu pusaudžiem, lai veicinātu viņu tiesību īstenošanu, stiprinātu viņu potenciālo ieguldījumu pozitīvu un progresīvu sociālo pārmaiņu veicināšanā un pārvarētu problēmas, ar kurām viņi sastopas, pārejot uz no bērnības pieaugušo dzīvi pasaulē, kas kļūst aizvien globalizētāka un sarežģītāka.

9. Pusaudžu vecumā notiek ļoti strauja attīstība. Pusaudžu vecumā notiekošās izmaiņas attīstībā vēl nav tik plaši izprastas kā tās izmaiņas, kas notiek pirmajos dzīves gados. Pusaudžu vecums ir unikāls, izšķirīgs cilvēka attīstības posms, kam raksturīga strauja smadzeņu attīstība un fiziska augšana, labākas kognitīvās spējas, pubertātes iestāšanās un seksualitātes apzināšanās, kā arī jaunu spēju, priekšrocību un prasmju rašanās. Sabiedrība no pusaudžiem sagaida vairāk, un pusaudžu attiecībām ar vienaudžiem ir lielāka nozīme, viņiem pārejot no atkarības situācijas uz lielāku autonomiju.

10. Otrajā desmitgadē bērni sāk pētīt un izkopt savu individuālo un kopienas identitāti, balstoties uz sarežģītu mijiedarbību ar savas ģimenes un kultūras vēsturi, un piedzīvo jaunas apziņas veidošanos, kas bieži vien izpaužas ar valodas, mākslas un kultūras palīdzību gan

² Skat. www.who.int/maternal_child_adolescent/topics/adolescence/dev/en/.

individuāli, gan kopā ar vienaudžiem. Daudziem šis process norit saistībā ar digitālo vidi, kas to arī būtiski ietekmē. Pusaudžiem identitātes veidošanas un izpausmes process ir īpaši sarežģīts, jo viņi rada ceļu starp minoritāšu un vadošo kultūru virzieniem.

Pusaudžu vecuma atzīšana par daļu no dzīves gaitas

11. Lai nodrošinātu optimālu attīstību ikvienam bērnam visu bērnības laiku, nepieciešams atzīt, kāda ir katra dzīves perioda ietekme uz turpmākajiem posmiem. Pusaudžu vecums pats par sevi ir vērtīgs bērnības posms, taču tas arī ir izšķirīgs pārejas periods un iespēja uzlabot dzīves izredzes. Pozitīvi intervences pasākumi un pieredze agrīnā bērnībā veicina optimālu attīstību, maziem bērniem kļūstot par pusaudžiem.³ Tomēr ieguldījums jauniešu attīstībā var tikt izniekots, ja pienācīga vērtība netiek pievērsta arī viņu tiesībām pusaudžu vecumā. Turklāt pozitīvas atbalsta iespējas pusaudžu vecumā var izmantot, lai izlīdzinātu zināmas sekas, ko radījis agrīnā bērnībā nodarītais kaitējums, un palielinātu izturību turpmākā kaitējuma mazināšanai. Tāpēc Komiteja uzsver, cik svarīga ir mūžu aptveroša perspektīva.

Sarežģītie apstākļi

12. Pusaudžu vecuma sasniegšana sev līdzī var nest virkni risku, ko pastiprina vai saasina digitālā vide, tostarp vielu lietošanu un atkarību, vardarbību un ļaunprātīgu izmantošanu, seksuālo izmantošanu vai saimniecisko ekspluatāciju, tirdzniecību, migrāciju, radikalizāciju vai vervēšanu bandās vai kaujinieku grupējumos. Tuvojoties pieaugušo vecumam, pusaudžiem nepieciešama atbilstoša izglītība un atbalsts, lai risinātu vietēja un globāla mēroga problēmas, tostarp nabadzību un nevienlīdzību, diskrimināciju, klimata pārmaiņas un vides degradāciju, urbanizāciju un migrāciju, sabiedrības novecošanu, spiedienu uzrādīt labus rezultātus skolā un pieaugošas humanitārās un drošības krīzes. Pieaugot globālajai migrācijai, pusaudži aug neviendabīgākā un etniski daudzveidīgā sabiedrībā, kam nepieciešamas arī lielākas izpratnes, iecietības un līdzāspastāvēšanas spējas. Nepieciešams ieguldīt pasākumos, kas stiprinātu pusaudžu spējas pārvarēt vai mazināt šīs problēmas, risinātu sociālos faktoros, kas veicina pusaudžu izslēgšanu un atstumšanu, un sagatavotu pusaudžus saskarei ar sarežģītiem un mainīgiem sociālajiem, ekonomiskajiem un digitālajiem apstākļiem.

Veselības apdraudējumu periods

13. Lai gan pusaudžu vecumam, salīdzinot ar citām vecuma grupām, parasti raksturīga salīdzinoši zema mirstība, pusaudžu gados pastāv reāla iespēja iet bojā vai saslimt, tostarp tādu novēršamu iemeslu dēļ kā dzemdības, nedroši aborti, ceļu satiksmes negadījumi, seksuāli transmisīvas infekcijas, tostarp HIV, starppersonu traumas, garīgās veselības traucējumi un pašnāvība, kas visi ir saistīti ar noteiktu uzvedību un kam ir nepieciešama starpnozaru sadarbība.

IV. Konvencijas vispārējie principi

14. Konvencijas vispārējie principi nodrošina prizmu, caur kuru lūkoties uz īstenošanas procesu, un sniedz norādījumus tādu pasākumu noteikšanai, kas nepieciešami, lai garantētu bērnu tiesību īstenošanu pusaudžu vecumā.

³ Skat. Bērnu tiesību komitejas Vispārējā komentāra Nr. 7 (2005) par bērnu tiesību īstenošanu agrīnā bērnībā 8. punktu.

A. Tiesības uz attīstību

Pozitīva un vienota pieeja

15. Komiteja uzsver, cik būtiski ir novērtēt pusaudžu vecumu un tam raksturīgās pazīmes kā pozitīvu bērnības attīstības posmu. Tā izsaka nožēlu par plaši izplatīto negatīvo pusaudžu vecuma raksturojumu, kura dēļ intervences pasākumi un pakalpojumi tiek nodrošināti šaurā mērogā, koncentrējoties uz problēmām, nevis apņemoties veidot optimālu vidi, kas garantētu pusaudžu tiesības un atbalstītu viņu fizisko, psiholoģisko, garīgo, sociālo, emocionālo, kognitīvo, kultūras un ekonomisko spēju attīstību.

16. Valstīm kopā ar nevalstiskiem dalībniekiem, veidojot dialogu ar pašiem pusaudžiem un viņus arī iesaistot, jāveicina apstākļi, kuros tiek atzīta pusaudžu vecumam piemītošā vērtība un ieviesti pasākumi, lai viņiem palīdzētu uzplaukt, izzināt savu jaunu identitāti, uzskatus, seksualitāti un iespējas, samērot risku ar drošību, attīstīt spēju brīvi pieņemt apzinātus un pozitīvus lēmumus un izdarīt attiecīgas dzīves izvēles, kā arī sekmīgi virzīties uz pieaugušo dzīves pusi. Tam nepieciešama pieeja, kurā tiek izmantotas priekšrocības un atzīts ieguldījums, ko pusaudži var dot savā un citu dzīvē, vienlaikus pievēršoties šķēršļiem, kas šīs iespējas samazina.

17. Pusaudžu izturību un veselīgu attīstību veicina, piemēram, šādi faktori: a) ciešas attiecības ar galvenajiem pieaugušajiem pusaudžu dzīvē un viņu sniegtais atbalsts; b) līdzdalības un lēmumu pieņemšanas iespējas; c) problēmu risināšanas un pārvarēšanas prasmes; d) droši un veselīgi vietējie apstākļi; e) cieņa pret individualitāti un f) iespējas nodibināt un uzturēt draudzību. Komiteja uzsver, ka pusaudžu iespējas izmantot šos sociālos līdzekļus un gūt no tiem labumu palīdzēs viņiem veicināt savu tiesību īstenošanu, tostarp uzturot labu fizisko un garīgo veselību, izvairoties no riskantas uzvedības, atgūstoties no nelaimēm, gūstot panākumus skolā, izrādot iecietību, nodibinot draudzību un uzņemoties līderību.

Attīstības pakāpes ievērošana

18. Konvencijas 5. pantā ir noteikts, ka vecākiem jāsniedz bērna attīstības pakāpei atbilstoši padomi un palīdzība. Komiteja attīstības pakāpi definē kā pamatprincipu, kas attiecas uz nobriešanas un mācīšanās procesu, caur kuru bērns pakāpeniski iegūst kompetenci, izpratni⁴ un lielāku rīcības brīvību uzņemties atbildību un īstenot savas tiesības. Komiteja ir norādījusi: jo vairāk bērns zina un saprot, jo vairāk viņa vecākiem padomi un palīdzība jāaizstāj ar atgādinājumiem, pakāpeniski pārejot uz vienlīdzīgu domu apmaiņu.⁵

19. Komiteja uzsver, ka tiesības izmantot lielāku atbildību neatbrīvo valstis no pienākuma garantēt aizsardzību.⁶ Pakāpeniski virzoties prom no ģimenes vai citas aprūpes vides aizsardzības, pusaudži var būt neaizsargāti pret tiesību pārkāpumiem, ņemot vērā arī viņu salīdzinoši nelielo pieredzi un iespēju trūkumu. Komiteja akcentē, ka efektīvāku aizsardzību var panākt, iesaistot pusaudžus potenciālo risku noskaidrošanā un tādu programmu izstrādē un īstenošanā, kas šos riskus mazina. Garantējot pusaudžiem tiesības tikt uzklausītiem, apstrīdēt tiesību pārkāpumus un vērsties pēc kaitējuma atlīdzināšanas, viņiem tiek dota iespēja pakāpeniski izmantot rīcības brīvību savai aizsardzībai.

⁴ Turpat, 17. punkts.

⁵ Skat. Vispārējā komentāra Nr. 12 (2009) par bērna tiesībām tikt uzklausītam 84. punktu.

⁶ Skat., piemēram, Konvencijas 32.–39. pantu.

20. Cenšoties nodrošināt samērīgu līdzsvaru starp pusaudžu attīstības pakāpes ievērošanu un atbilstošu aizsardzības līmeni, jāņem vērā virkne faktoru, kas ietekmē lēmumu pieņemšanu, tostarp attiecīgais riska līmenis, izmantošanas potenciāls, izpratne par pusaudžu attīstību, atziņa, ka kompetence un izpratne nebūt neattīstās vienādi visās jomās vienā tempā, un individuālās pieredzes un spēju atzīšana.

B. Diskriminācijas aizliegums

21. Komiteja ir noteikusi vairākas diskriminācijas formas, no kurām daudzas īpaši ietekmē pusaudžus un kurām nepieciešama starpnozaru analīze un mērķtiecīgi, vienoti pasākumi.⁷ Pusaudžu vecums pats par sevi var būt diskriminācijas cēlonis. Šajā posmā pusaudži var sastapties ar situācijām, kurās pret viņiem izturas kā pret bīstamiem vai naidīgiem, viņi var tikt ieslodzīti, izmantoti vai pakļauti vardarbībai tieši sava stāvokļa dēļ. Paradoksālā kārtā nereti arī tiek uzskatīts, ka pusaudži nespēj un nav kompetenti pieņemt lēmumus par savu dzīvi. Komiteja mudina valstis nodrošināt, lai visas ikviena pusaugu zēna un meitenes tiesības tiktu vienlīdzīgi ievērotas un aizsargātas un lai tiktu ieviesti visaptveroši un atbilstoši pozitīvas rīcības pasākumi, kas mazinātu vai novērstu apstākļus, kuri jebkādu iemeslu dēļ rada tiešu vai netiešu diskrimināciju pret pusaudžu grupu.⁸ Valstīm tiek atgādināts, ka atšķirīga attieksme ne vienmēr ir diskriminācija, ja šādas atšķirības kritēriji ir pamatoti un objektīvi ar nolūku panākt Konvencijā paredzēto likumīgo mērķi.⁹

C. Intereses

22. Bērnu tiesības uz to, ka primārais apsvēruma ir viņu intereses, ir materiālās tiesības, skaidrojošs tiesību princips un procesuāls noteikums, kas attiecas gan uz katru bērnu atsevišķi, gan uz visiem bērniem kopumā.¹⁰ Visos Konvencijas īstenošanas pasākumos, tostarp tiesību aktos, politikā, ekonomikas un sociālās plānošanas jomā, lēmumu pieņemšanā un lēmumos par budžetu, jāievēro procedūras, kas nodrošina to, lai visās darbībās, kas skar bērnus, primārais apsvēruma būtu bērnu, tostarp pusaudžu, intereses. Saskaņā ar Komitejas Vispārējo komentāru Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvēruma būtu viņu intereses, Komiteja uzsver, ka, nosakot intereses, jāņem vērā bērna viedoklis atbilstoši viņa attīstības pakāpei¹¹ un ievērojot bērna raksturīgās īpašības. Dalībvalstīm jānodrošina, lai, pusaudžiem iegūstot izpratni un briedumu, attiecīgi tiktu ņemts vērā viņu viedoklis.

D. Tiesības tikt uzklausītam un līdzdalības tiesības

23. Saskaņā ar Konvencijas 12. pantu dalībvalstīm jāievieš pasākumi, lai pusaudžiem garantētu tiesības atbilstoši viņu vecumam un brieduma pakāpei paust viedokli visos jautājumos, kas viņu skar, un jānodrošina, lai tas pienācīgi tiktu ņemts vērā, piemēram, lēmumos par viņu izglītību, veselību, seksualitāti, ģimenes dzīvi un tiesas un administratīvajiem procesiem. Valstīm jānodrošina, lai pusaudži tiktu iesaistīti visu uz viņiem attiecināmo tiesību aktu, politikas, pakalpojumu un programmu izstrādē, īstenošanā un uzraudzībā skolā un kopienā vietējā, valsts

⁷ Skat. www2.ohchr.org/english/issues/women/rapporteur/docs/15YearReviewofVAWMandate.pdf.

⁸ Skat. Vispārējā komentāra Nr. 5 (2003) "Konvencijas par bērnu tiesībām vispārējie īstenošanas pasākumi" 12. punktu.

⁹ Skat. Cilvēktiesību komitejas Vispārējā komentāra Nr. 18 (1989) par diskriminācijas aizliegumu 147. punktu.

¹⁰ Skat. Bērnu tiesību komitejas Vispārējā komentāra Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvēruma būtu viņu intereses, 6. punktu.

¹¹ Skat. Vispārējā komentāra Nr. 12 70.–74. punktu un Vispārējā komentāra Nr. 14 43.–45. punktu.

un starptautiskā līmenī.¹² Tiešsaistes vide sniedz būtiskas, jaunas iespējas pusaudžu iesaistes stiprināšanai un izvēršanai. Šie pasākumi jāpapildina ar drošu un pieejamu sūdzību un kaitējuma atlīdzināšanas mehānismu ieviešanu un iestādi, kas izskatītu pusaudžu iesniegtās prasības, kā arī pieejamiem subsidētiem vai bezmaksas juridiskajiem pakalpojumiem vai citu atbilstošu palīdzību.

24. Komiteja uzsver, cik būtiska ir līdzdalība kā politiskas un pilsoniskas iesaistes līdzeklis, ar kuru palīdzību pusaudži var risināt sarunas par savu tiesību īstenošanu un aizstāvēt to, kā arī saukt valstis pie atbildības. Valstīm ir jāīsteno politika, kas paplašinātu politiskās līdzdalības iespējas, jo tas ir būtiski aktīva pilsoniskuma attīstībai. Pusaudži var veidot saikni ar vienaudžiem, iesaistīties politiskos procesos un stiprināt savu rīcības brīvību pieņemt apzinātus lēmumus un izdarīt apzinātas izvēles, tāpēc viņiem nepieciešams atbalsts tādu organizāciju veidošanā, ar kuru palīdzību viņi var izmantot dažādas līdzdalības iespējas, tostarp digitālos plašsaziņas līdzekļus. Ja valstis nolemj samazināt vēlētāju vecumu, ļaujot vēlēšanās piedalīties, nesasniedzot 18 gadu vecumu, tām jāiegulda pasākumos, kas palīdz pusaudžiem saprast, atzīt un pildīt savu kā aktīvu pilsoņu uzdevumu, tostarp ar izglītību pilsoniskuma un cilvēktiesību jomā un apzinot un pārvarot šķēršļus viņu iesaistei un līdzdalībai.

25. Komiteja norāda, ka pieaugušo izpratne un informētība par pusaudžu līdzdalības tiesībām ir svarīga, lai pusaudži varētu šīs tiesības izmantot, un aicina valstis ieguldīt mācībās un informētības veicināšanā, jo īpaši vecākiem un aprūpētājiem, profesionāļiem, kas strādā ar pusaudžiem un viņu labā, politikas veidotājiem un lēmumu pieņēmējiem. Atbalsts ir nepieciešams, lai pieaugušie varētu kļūt par mentoriem un veicinātājiem, palīdzot pusaudžiem uzņemties lielāku atbildību par savu un apkārtnes cilvēku dzīvi.

V. Pusaudži, kam nepieciešama īpaša uzmanība

26. Noteiktas pusaudžu grupas var būt īpaši pakļautas daudziem apdraudējumiem un tiesību pārkāpumiem, tostarp diskriminācijai un sociālajai atstumtībai. Visos pasākumos, kas tiek veikti saistībā ar tiesību aktiem, politiku un programmām, kuru centrā ir pusaudži, jāņem vērā savstarpēji saistītie tiesību pārkāpumi un kopējā negatīvā ietekme uz attiecīgajiem pusaudžiem.

Meitenes

27. Pusaudžu vecumā dzimumu nelīdztiesība kļūst izteiktāka. Pret meitenēm nereti pastiprinās diskriminācijas, nevienlīdzības un stereotipizēšanas izpausmes, kas izraisa nopietnākus tiesību pārkāpumus, tostarp bērnu un piespiedu laulības, agrīnu grūtniecību, sieviešu dzimumorgānu kropļošanu, ar dzimumu saistītu fizisku, garīgu un seksuālu vardarbību, ļaunprātīgu izmantošanu, ekspluatāciju un tirdzniecību.¹³ Kultūras normas, kas meitenēm piedēvē zemāku statusu, var palielināt iespējamību, ka meitenes tiks ieslodzītas mājās, nespēs iegūt vidējo un terciāro izglītību, viņām būs ierobežotas brīvā laika, sporta, izklaides un ienākumu gūšanas iespējas, ierobežota piekļuve kultūras dzīvei un mākslām, apgrūtināti mājas darbi un atbildība par bērnu aprūpi. Daudzās valstīs meitenēm ir sliktāks veselības stāvoklis un zemāka apmierinātība ar dzīvi nekā zēniem, un šī atšķirība ar vecumu pakāpeniski pieaug.

28. Valstīm jāiegulda līdzekļi proaktīvos pasākumos, lai veicinātu iespēju nodrošināšanu meitenēm, mainītu patriarhālas un citas bīstamas dzimuma normas, stereotipizēšanu un tiesību reformas, lai novērstu tiešu un netiešu diskrimināciju pret meitenēm, sadarbojoties ar visām

¹² Skat. Vispārējā komentāra Nr. 12 27. punktu.

¹³ Skat. A/HRC/26/22 21. punktu.

ieinteresētajām personām, tostarp pilsonisko sabiedrību, sievietēm un vīriešiem, tradicionālajiem un reliģiskajiem līderiem, kā arī pašiem pusaudžiem. Visos tiesību aktos, politikā un programmās nepieciešami skaidri pasākumi, kas meitenēm garantē vienlīdzīgas tiesības ar zēniem.

Zēni

29. Zēnu tiesības var apdraudēt tradicionālie priekšstati par vīrišķību un dzimumu normām, kas saistītas ar vardarbību un dominējošo stāvokli. Tajās ietilpst bīstamu iniciācijas rituālu noteikšana, pakļaušana vardarbībai, bandām, piespiešana iesaistīties kaujinieku grupējumos, ekstrēmistu grupās un tirdzniecībā. Arī noliedzot zēnu neaizsargātību pret fizisku un seksuālu vardarbību un ekspluatāciju, viņiem tiek radīti visaptveroši un būtiski šķēršļi, kas apgrūtina informācijas par seksuālo un reproduktīvo veselību un preču un pakalpojumu saņemšanu, un līdz ar to zēni arī sastopas ar aizsardzības pakalpojumu trūkumu.

30. Komiteja mudina valstis ieviest pasākumus šādu tiesību pārkāpumu novēršanai un iedrošina tās mainīt negatīvos priekšstatus par zēniem, veicināt pozitīvu vīrišķību, cīnīties pret kultūras vērtībām, kas balstās uz mačismu, un veicināt, lai saistībā ar nežēlīgo izturēšanos, ar kuru sastopas zēni, vairāk tiktu atzīts dzimumu aspekts. Valstīm arī jāsaprot, cik būtiski ir visos ieviestajos pasākumos iesaistīt zēnus un vīriešus, kā arī meitenes un sievietes, lai panāktu dzimumu līdztiesību.

Pusaudži ar invaliditāti

31. Komiteja jau iepriekš ir uzsvērusi plaši izplatītos aizspriedumus, atstumtību, sociālo izolāciju un diskrimināciju, ar ko saskaras daudzi bērni ar invaliditāti.¹⁴ Daudzās valstīs pusaudžiem ar invaliditāti parasti nav pieejamas tādas pašas iespējas kā citiem pusaudžiem. Viņiem var liegt piedalīties sociālos, kultūras un reliģiskos rituālos. Ievērojamam skaitam pusaudžu ar invaliditāti nav pieejama vidējā vai terciārā izglītība vai arodizglītība un līdz ar to arī sociālo, izglītības un ekonomisko prasmju apguve, kas nepieciešama turpmākai nodarbinātībai un izejai no nabadzības. Viņiem ir ievērojami apgrūtināta piekļuve informācijai par seksuālo un reproduktīvo veselību un pakalpojumiem, un viņi var tikt pakļauti piespiedu sterilizācijai vai kontracepcijai, kas ir tiešs tiesību pārkāpums un var tikt uzskatīts par spīdzināšanu vai sliktu izturēšanos.¹⁵ Pusaudži ar invaliditāti ir nesamērīgi neaizsargāti pret fizisku un seksuālu vardarbību, kā arī bērnu vai piespiedu laulībām, un viņiem regulāri netiek nodrošināta tiesas pieejamība vai kaitējuma atlīdzināšana.¹⁶

32. Dalībvalstīm jāievieš pasākumi, lai šos šķēršļus pārvarētu, garantētu, ka vienlīdzīgi tiek ievērotas pusaudžu ar invaliditāti tiesības, veicinātu pilnīgu viņu iekļaušanu un sekmētu efektīvu pāreju no pusaudžu vecuma pieaugušo dzīvē, ievērojot Konvencijas 23. pantu un ieteikumus, kas minēti Vispārējā komentārā Nr. 9 (2006) par bērnu ar invaliditāti tiesībām. Turklāt pusaudžiem ar invaliditāti jānodrošina atbalstītās lēmumu pieņemšanas iespējas, veicinot aktīvu pusaudžu līdzdalību visos jautājumos, kas uz viņiem attiecas.

¹⁴ Skat. Vispārējā komentāra Nr. 9 (2006) par bērnu ar invaliditāti tiesībām 8.–10. punktu.

¹⁵ Skat. A/HRC/22/53.

¹⁶ Skat. A/HRC/66/230 44.–49. punktu.

Lesbietes, geji, biseksuālas personas, transpersonas un interseksuālas personas, kas ir pusaudži

33. Pusaudži, kas ir lesbietes, geji, biseksuālas personas, transpersonas un interseksuālas personas, parasti sastopas ar vajāšanu, tostarp nežēlīgu izturēšanos un vardarbību, stigmatizāciju, diskrimināciju, tiranizēšanu, ģimenes un sociālā atbalsta trūkumu, viņiem tiek liegta izglītība un mācības, kā arī seksuālās un reproduktīvās veselības pakalpojumu un informācijas pieejamība.¹⁷ Galējos gadījumos viņi saskaras ar seksuāliem uzbrukumiem, izvarošanu un pat nāvi. Šādai pieredzei ir konstatēta saikne ar zemu pašapziņu un augstākiem depresijas, pašnāvības un bezpajumtniecības rādītājiem.¹⁸

34. Komiteja uzsver visu pusaudžu tiesības uz vārda brīvību un viņu fiziskās un psiholoģiskās integritātes, dzimumidentitātes un jaunās autonomijas ievērošanu. Tā nosoda tā dēvētās “ārstēšanas” noteikšanu, ar kuru cenšas mainīt seksuālo orientāciju, un piespiedu ķirurģiskās operācijas vai ārstēšanu, kas tiek piemērota pusaugu interseksuālām personām. Komiteja mudina valstis šādu praksi izskaust, atcelt visus tiesību aktus, kas paredz kriminālatbildību vai kā citādi diskriminē indivīdus pēc viņu seksuālās orientācijas, dzimumidentitātes vai interseksuālas personas statusa, un pieņemt tiesību aktus, kas aizliedz diskrimināciju šādu iemeslu dēļ. Tāpat valstīm aktīvi jārikojas, lai aizsargātu visas pusaugu lesbietes, gejus, biseksuālas personas, transpersonas un interseksuālas personas no visām vardarbības, diskriminācijas vai tiranizēšanas formām, veicinot sabiedrības informētību un īstenojot drošības un atbalsta pasākumus.

Pusaudži no mazākumtautību un pamatiedzīvotāju grupām

35. Ja kultūrām, vērtībām un pasaules redzējumam, kāds ir pusaudžiem no mazākumtautību un pamatiedzīvotāju grupām, netiek pievērsta pietiekama uzmanība un izrādīta pienācīga cieņa, šāda attieksme var izraisīt diskrimināciju, sociālo atstumtību, marginalizāciju un neiekļaušanu sabiedriskajās telpās. Līdz ar to pieaug pusaudžu no mazākumtautību un pamatiedzīvotāju grupām neaizsargātība pret nabadzību, sociālo netaisnību, garīgās veselības problēmām, tostarp nesamērīgi augstiem pašnāvības rādītājiem, vājām sekmēm izglītībā un augstiem aizturēšanas rādītājiem krimināltiesību sistēmā.

36. Komiteja mudina dalībvalstis ieviest atbalsta pasākumus pusaudžiem no mazākumtautību un pamatiedzīvotāju kopienām, lai viņi varētu izmantot savu kultūras identitāti un kultūru priekšrocības, aktīvi iesaistoties ģimenes un kopienas dzīvē, un aicina dalībvalstis īpašu uzmanību pievērst pusaugu meiteņu tiesībām. Īstenojot iepriekšminēto, valstīm jāņem vērā visaptverošie ieteikumi, kas minēti Komitejas Vispārējā komentārā Nr. 11 (2009) par pamatiedzīvotāju bērniem un viņu tiesībām saskaņā ar Konvenciju.

VI. Īstenošanas vispārīgie pasākumi

37. Saskaņā ar Vispārējo komentāru Nr. 5 (2003) “Konvencijas par bērnu tiesībām vispārējie īstenošanas pasākumi” (4., 42. pants un 44. panta 6. punkts) un Vispārējo komentāru Nr. 19 (2016) par valsts budžeta izstrādi bērnu tiesību īstenošanai (4. punkts) Komiteja vērs uzmanību uz dalībvalstu pienākumiem īstenot turpmākos pasākumus, lai izveidotu tiesisko regulējumu

¹⁷ Skat. Bērnu tiesību komitejas un citu Apvienoto Nāciju Organizācijas un reģionālo cilvēktiesību mehānismu 2015. gada 13. maija paziņojumu, kas pieejams tīmekļa vietnē

www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=15941&LangID=E.

¹⁸ Turpat.

bērnu tiesību īstenošanai pusaudžu vecumā. Nepieciešams pilnībā atzīt un nopietni ņemt vērā pašu pusaudžu pieredzi un skatījumu, izstrādājot visus šos pasākumus, tostarp:

- a) visaptverošas daudzsektoru stratēģijas valsts līmenī, kas pamatojas uz Konvenciju, mērķtiecīgi koncentrējoties uz pusaudžiem, lai pievērstos strukturāliem sociālajiem un ekonomiskajiem cēloņiem, kas ir pamatā tiesību pārkāpumiem, ar kuriem pusaudži saskaras, un nodrošinātu saskaņotu pieeju valsts ministrijās;
- b) īstenošanas uzraudzību, lai nodrošinātu pusaudžu tiesību ievērošanu tiesību aktos, politikā un pakalpojumos;
- c) tādu datu apkopošanu, kas sagrupēti vismaz pēc vecuma, dzimuma, invaliditātes, etniskās piederības un sociālekonomiskās situācijas, lai padarītu pusaudžu dzīves uzskatāmas; Komiteja iesaka valstīm vienoties par kopīgiem rādītājiem, pēc kuriem uzraudzīt pusaudžu tiesību īstenošanas gaitu;
- d) pārredzamas budžeta saistības, lai nodrošinātu, ka pusaudži tiek pienācīgi ņemti vērā, līdzsvarojot konkurējošās izdevumu prioritātes un ievērojot pietiekamības, lietderības, efektivitātes, produktivitātes un vienlīdzības principus;
- e) mācības par Konvenciju un ar to saistītajiem pienākumiem visiem profesionāļiem, kas strādā ar pusaudžiem un viņu labā, koncentrējoties uz kompetenci, kas nepieciešama darbam ar pusaudžiem atbilstoši viņu attīstības pakāpei;
- f) pieejamas informācijas izplatīšana saistībā ar bērnu tiesībām un to izmantošanu, cita starpā izmantojot skolas izglītības programmas, plašsaziņas līdzekļus, tostarp digitālos plašsaziņas līdzekļus, kā arī publisku informatīvo materiālu izplatīšanu, jo īpaši cenšoties uzrunāt pusaudžus kritiskās situācijās.

VII. Bērna definīcija

38. Konvencijā aizliegta uz dzimumu balstīta diskriminācija, un vecuma ierobežojumiem vienādi jāattiecas gan uz zēniem, gan meitenēm.

39. Valstīm jāpārskata vai jāievieš tiesību akti, kuros atzītas pusaudžu tiesības uzņemties aizvien lielāku atbildību par lēmumiem, kas ietekmē viņu dzīvi. Komiteja iesaka valstīm ieviest minimālus pilngadības vecuma ierobežojumus, kas atbilst tiesībām uz aizsardzību, interešu principam un pusaudžu attīstības pakāpei. Piemēram, nosakot vecuma ierobežojumus, jāatzīst tiesības pieņemt lēmumus par veselības aprūpes pakalpojumiem vai ārstēšanu, piekrišanu adopcijai, vārda vai uzvārda maiņu vai pieteikumiem ģimenes lietu tiesās. Visos gadījumos jāatzīst tiesības, kādas ir jebkuram bērnam, kas nav sasniedzis šo minimālo vecumu, bet spēj izrādīt pietiekamu izpratni, lai būtu tiesīgs dot vai nedot savu piekrišanu. Jebkurai ārstēšanai vai procedūrai no pusaudža nepieciešams saņemt brīvprātīgu un apzinātu piekrišanu neatkarīgi no viņa vecāka vai aizbildņa piekrišanas vai nepiekrišanas. Tāpat jāapsver arī iespēja ieviest juridisku prezumpciju, ka pusaudži ir kompetenti lūgt un saņemt piekļuvi preventīvām vai steidzamām seksuālās un reproduktīvās veselības precēm un pakalpojumiem. Komiteja uzsver, ka visiem pusaudžiem neatkarīgi no vecuma ir tiesības saņemt konfidenciālas medicīniskās konsultācijas un palīdzību bez vecāka vai aizbildņa piekrišanas, ja vien viņi to vēlas. Šīs tiesības

atšķiras no tiesībām sniegt piekrišanu medicīniskai aprūpei, un to izmantošanai nevajadzētu noteikt vecuma ierobežojumu.¹⁹

40. Komiteja atgādina dalībvalstīm pienākumu atzīt, ka personām līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai ir tiesības uz pastāvīgu aizsardzību no visiem ekspluatācijas un ļaunprātīgas izmantošanas veidiem. Tā atkārtoti apstiprina, ka attiecībā uz laulībām, rekrutēšanu valsts bruņotajos spēkos, iesaistīšanu bīstamos vai ekspluatējošos darbos un alkohola un tabakas iegādi un patēriņu minimālajam vecuma ierobežojumam jābūt 18 gadiem, ņemot vērā attiecīgā riska un apdraudējuma pakāpi. Dalībvalstīm jāņem vērā nepieciešamība līdzsvarot aizsardzību un attīstības pakāpi un noteikt pieļaujamo minimālo vecumu, paredzot dzimumpilngadības vecumu. Valstīm jāizvairās saukt pie kriminālatbildības līdzīga vecuma pusaudžus par faktiski brīvprātīgu un neekspluatējošu dzimumdzīvi.

VIII. Pilsoniskās tiesības un brīvības

Dzimšanas reģistrācija

41. Dzimšanas gadījumu neregistrēšana var radīt nopietnus papildu sarežģījumus pusaudžu vecumā, piemēram, pamatpakalpojumu nepieejamību, nespēju pierādīt savu pilsonību vai saņemt personu apliecinošu dokumentu, augstāku ekspluatācijas vai tirdzniecības risku, nepieciešamo aizsardzības pasākumu neesamību krimināltiesību un imigrācijas sistēmā un nepilngadīgu personu iesaukšanu valsts bruņotajos spēkos. Pusaudžiem, kuri nav reģistrēti dzimšanas brīdī vai uzreiz pēc tam, vēlāk bez maksas jānodrošina dzimšanas apliecības un civilstāvokļa aktu reģistrācija.

Vārda brīvība

42. Konvencijas 13. pantā apstiprināts, ka bērniem ir tiesības uz vārda brīvību un šo tiesību īstenošanai var piemērot tikai 13. panta 2. punktā noteiktos ierobežojumus. Vecāku un aprūpētāju pienākumam sniegt atbilstošus padomus saskaņā ar pusaudžu attīstības pakāpi nevajadzētu ierobežot pusaudžu tiesības uz vārda brīvību. Pusaudžiem ir tiesības meklēt, saņemt un sniegt informāciju un idejas un izmantot to izplatīšanas līdzekļus, tostarp mutvārdu, rakstisku un zīmju valodu, un tādus neverbālās izteiksmes līdzekļus kā attēlus un mākslas priekšmetus. Izteiksmes līdzekļi var būt, piemēram, grāmatas, laikraksti, brošūras, plakāti, reklāmkarogi, digitālie un audiovizuālie plašsaziņas līdzekļi, kā arī apģērbs un personīgais stils.

Reliģiskās pārliecības brīvība

43. Komiteja mudina dalībvalstis atsaukt visas atrunas, kas attiecas uz Konvencijas 14. punktu, kurā uzsvērtas bērna tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību, un atzīt vecāku un aizbildņu tiesības un pienākumus sniegt norādījumus bērnam atbilstoši viņa attīstības pakāpei (skat. arī 5. pantu). Citiem vārdiem sakot, tieši bērns, nevis vecāks, izmanto tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību, un vecāku loma noteikti mazinās, bērnam aizvien aktīvāk izdarot izvēli pusaudžu vecumā. Reliģiskās pārliecības brīvība jāievēro skolās un citās iestādēs, tostarp attiecībā uz izvēli apmeklēt ticības mācības stundas, un jāaizliedz diskriminācija reliģiskās pārliecības dēļ.²⁰

¹⁹ Skat. Vispārējā komentāra Nr. 12 101. punktu.

²⁰ Skat., piemēram, CRC/C/15/Add.194 32. un 33. punktu un CRC/C/15/Add.181 29. un 30. punktu.

Biedrošanās brīvība

44. Pusaudži vēlas aizvien vairāk laika pavadīt kopā ar vienaudžiem, un viņiem tas arī ir nepieciešams. Tam ir ne vien sociāli ieguvumi, bet tas arī veicina kompetences, kas ir būtiskas sekmīgām attiecībām, nodarbinātībai un līdzdalībai kopienā, cita starpā attīstot emocionālās prasmes, piederības izjūtu, tādas prasmes kā konfliktu risināšanu un lielāku uzticēšanos un intimitāti. Asociēšanās ar vienaudžiem ir veidojošais pamatelements pusaudžu attīstībā, kura vērtība ir jāatzīst skolā un mācību vidē, atpūtas un kultūras pasākumos un sociālās, pilsoniskās, reliģiskās un politiskās iesaistes iespējās.

45. Valstīm jāgarantē, ka pilnībā visos to veidos tiek ievērotas pusaudžu tiesības uz biedrošanās brīvību un miermīlīgu pulcēšanos atbilstoši Konvencijas 15. panta 2. punktā izklāstītajiem ierobežojumiem, tostarp nodrošinot drošas vietas gan meitenēm, gan zēniem. Juridiski jāatzīst, ka pusaudži var dibināt savas apvienības, klubus, organizācijas, parlamentus un forumus gan skolā, gan ārpus tās, veidot tiešsaistes tīklus, pievienoties politiskajām partijām un arodbiedrībām vai veidot paši savas arodbiedrības. Tāpat jāievieš pasākumi, lai aizsargātu pusaudžus, kas ir cilvēktiesību aizstāvji, jo īpaši meitenes, kas nereti sastopas ar draudiem un vardarbību, kas saistīti ar dzimumu.

Privātā dzīve un konfidencialitāte

46. Pusaudžu vecumā pieaug nozīme tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību. Komiteja vairākkārt ir paudusi bažas par privātās dzīves neaizskaramības pārkāpumiem, piemēram, attiecībā uz konfidenciālu medicīnisko konsultāciju, pusaudžu vietu un mantām iestādēs, saraksti un citu veidu saziņu ģimenē vai citos aprūpes veidos un krimināllietās iesaistīto atklāšanu.²¹ Tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību arī paredz pusaudžiem iespēju iepazīties ar saviem datiem, ko glabā izglītības, veselības aprūpes, bērnu aprūpes un aizsardzības dienesti un tiesu sistēmas. Šādai informācijai jābūt pieejamai tikai indivīdiem, kuriem likums paredz to saņemt un izmantot, ievērojot atbilstošas procesuālās garantijas.²² Dialogā ar pusaudžiem valstīm ir jākonstatē pieļautie privātās dzīves neaizskaramības pārkāpumi, tostarp saistībā ar personīgu iesaisti digitālā vidē un datu izmantošanu no komerciālu un citu struktūru puses. Valstīm arī jāveic visi atbilstošie pasākumi, lai stiprinātu un nodrošinātu pusaudžu datu konfidencialitātes un privātās dzīves neaizskaramības ievērošanu atbilstoši pusaudžu attīstības pakāpei.

Tiesības uz informāciju

47. Pieeja informācijai aptver visus plašsaziņas līdzekļu veidus, taču īpaša uzmanība jāpievērš digitālajai videi, jo pusaudži aizvien vairāk izmanto mobilās tehnoloģijas un sociālie un digitālie plašsaziņas līdzekļi kļūst par galvenajiem līdzekļiem, ar kuru palīdzību viņi sazinās un saņem, rada un izplata informāciju. Pusaudži izmanto tiešsaistes vidi, lai cita starpā izzinātu savu identitāti, mācītos, iesaistītos, paustu viedokli, spēlētos, socializētos, iesaistītos politikā un atklātu darba iespējas. Turklāt internets piedāvā iespējas tiešsaistē piekļūt informācijai par veselību, aizsardzības atbalstam un padomu un konsultāciju avotiem, un valstis to var izmantot,

²¹ Skat. Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu fonda (*UNICEF*) dokumentu "Implementation Handbook on the Convention on the Rights of the Child" [Rokasgrāmata Bērnu tiesību konvencijas īstenošanai] (2007), 203.–211. lpp. Pieejama tīmekļa vietnē www.unicef.org/publications/files/Implementation_Handbook_for_the_Convention_on_the_Rights_of_the_Child_Part_1_of_3.pdf.

²² Skat. Cilvēktiesību komitejas Vispārējā komentāra Nr. 16 (1988) par tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību 2.–4. punktu.

lai sazinātos ar pusaudžiem un viņus iesaistītu. Spēja piekļūt būtiskai informācijai var ievērojami pozitīvi ietekmēt vienlīdzību. Ieteikumi, kas izskanēja vispārējo diskusiju dienās par plašsaziņas līdzekļiem 1996. un 2014. gadā, īpaši attiecas uz pusaudžiem.²³ Valstīm jāpieņem pasākumi, lai nodrošinātu, ka visi pusaudži bez jebkādas diskriminācijas var piekļūt dažādiem plašsaziņas līdzekļu un atbalsta veidiem, un jāveicina vienlīdzīga piekļuve digitālajam pilsoniskumam, tostarp veicinot formātus, kas ir pieejami pusaudžiem ar invaliditāti. Mācības un atbalsts jāparedz pamatizglītības programmas ietvaros, lai nodrošinātu, ka tiek attīstītas pusaudžu digitālās, informācijas, plašsaziņas līdzekļu un sociālās prasmes.²⁴

48. Arī digitālā vide var pakļaut pusaudžus tādiem riskiem kā krāpšana tiešsaistē, vardarbība, naidīga runa, seksistiska runa pret meitenēm un pusaugu lesbietēm, gejiem, biseksuālām personām, transpersonām un interseksuālām personām, kibertirānizēšana, uzmāksšanās seksuālas izmantošanas nolūkā, tirdzniecība, bērnu pornogrāfija, pārlieku liela seksualizācija un kļūšana par bruņotu vai ekstrēmistu grupu mērķi. Tomēr tam nevajadzētu ierobežot pusaudžu piekļuvi digitālajai videi. Tā vietā jāveicina viņu drošība, izmantojot vienotas stratēģijas, tostarp digitālo līdzekļu lietošanas prasmes saistībā ar tiešsaistes riskiem, un stratēģijas viņu pasargāšanai, pastiprinātus tiesību aktus un tiesībaizsardzības mehānismus, lai novērstu ļaunprātīgu izmantošanu tiešsaistē un cīnītos ar nesodāmību, kā arī mācības vecākiem un profesionāļiem, kas strādā ar bērniem. Valstis tiek aicinātas aktīvi iesaistīt pusaudžus tādu iniciatīvu izstrādē un īstenošanā, kuru mērķis ir uzlabot drošību tiešsaistē, tostarp ar padomdošanu. Nepieciešami ieguldījumi tehnoloģisko risinājumu izstrādē saistībā ar novēršanu un aizsardzību, kā arī palīdzības un atbalsta pieejamību. Valstis tiek mudinātas lūgt uzņēmumiem uzņemties veikt pienācīgas pārbaudes bērnu tiesību jomā, lai apzinātu, novērstu un mazinātu risku ietekmi uz bērnu tiesībām, bērniem izmantojot digitālos plašsaziņas līdzekļus un informācijas un komunikācijas tehnoloģijas.

IX. Vardarbība pret bērniem

Aizsardzība pret visu veidu vardarbību

49. Komiteja iesaka dalībvalstīm iepazīties ar ieteikumiem, kas norādīti Vispārējā komentārā Nr. 13 (2011) par bērnu tiesībām būt brīvam no visu veidu vardarbības un Vispārējā komentārā Nr. 18 (2014) par bīstamu praksi, saistībā ar visaptverošiem likumdošanas, administratīvajiem, sociālajiem un izglītības pasākumiem, lai izbeigtu visu veidu vardarbību, tostarp miesas sodu juridisku aizliegumu jebkuros apstākļos, un mainītu un izbeigtu visu veidu bīstamo praksi. Dalībvalstīm jārada vairāk iespēju tādu institucionālo programmu izvēršanai, kas koncentrējas uz novēršanu un rehabilitāciju, kā arī cietušo pusaudžu sociālo reintegrāciju. Komiteja uzsver nepieciešamību iesaistīt pusaudžus novēršanas stratēģiju un tādu aizsardzības atbildes pasākumu izstrādē, kas paredzēti no vardarbības cietušiem pusaudžiem.

²³2014. gada diskusiju skat. tīmekļa vietnē

www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2014/DGD_report.pdf; 1996. gada diskusiju skat. tīmekļa vietnē

www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/Recommendations/Recommendations1996.pdf.

²⁴Skat. tīmekļa vietnē www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2014/DGD_report.pdf pieejamā dokumenta 95. punktu.

X. Ģimenes vide un alternatīvā aprūpe

Atbalsts vecākiem un aprūpētājiem

50. Visu pusaudžu vecumu vecākiem un aprūpētājiem saglabājas svarīgs uzdevums nodrošināt bērniem drošību, emocionālo stabilitāti, iedrošinājumu un aizsardzību. Komiteja uzsver, ka valstīm noteiktais pienākums nodrošināt atbilstošu palīdzību vecākiem un aprūpētājiem atbilstoši Konvencijas 18. panta 2. un 3. punktam un palīdzēt vecākiem, nodrošinot atbalstu un dzīves apstākļus, kādi nepieciešami optimālai attīstībai saskaņā ar 27. panta 2. punktu, tāpat attiecas uz pusaudžu vecākiem. Sniedzot šo atbalstu, jāievēro pusaudžu tiesības un attīstības pakāpe, kā arī viņu pieaugošā ietekme uz savu dzīvi. Valstīm jānodrošina, lai tradicionālo vērtību vārdā netiktu pieļauta un attaisnota vardarbība un stiprinātas nevienlīdzīgas varas attiecības ģimenē, kas tādējādi atņemtū pusaudžiem iespēju izmantot savas pamattiesības.²⁵

51. Komiteja vērš dalībvalstu uzmanību uz to, cik būtiski aizvien vairāk pieaug atšķirība starp vidi, kurā dzīvo pusaudži un kuru raksturo digitālais laikmets un globalizācija, un vidi, kurā uzauga viņu vecāki vai aprūpētāji. Pusaudžus nenovēršami skar un ietekmē globālā komerciālā pasaule, kuru nevada un neregulē vecāku vai kopienas vērtības, un tas var kavēt saprašanos paaudžu starpā. Šie mainīgie apstākļi apgrūtina vecāku un aprūpētāju spēju efektīvi sazināties ar pusaudžiem un sniegt viņiem padomus un aizsardzību, ņemot vērā viņu dzīves pašreizējo realitāti. Komiteja iesaka valstīm veikt pētījumus kopā ar pusaudžiem un viņu vecākiem un aprūpētājiem, lai noskaidrotu, kādi padomi, palīdzība, mācības un atbalsts būtu nepieciešami, lai atrisinātu situāciju, ko rada paaudžu atšķirīgā pieredze.

Pusaudži alternatīvajā aprūpē

52. Ir nopietni pierādījumi tam, ka, lai gan mazākā mērā, tomēr sliktāk klājas pusaudžiem lielās ilgstošas aprūpes institūcijās, kā arī citu veidu alternatīvajā aprūpē, piemēram, audžuģimenēs un aprūpē nelielās grupās. Šiem pusaudžiem ir zemāks augstākais sekmīgi iegūtais izglītības līmenis, viņi ir vairāk atkarīgi no sociālās labklājības sistēmas, un viņus vairāk apdraud bezpajumtniecība, ieslodzījums, nevēlama grūtniecība, agrīna kļūšana par vecākiem, vielu pārmērīga lietošana, paškaitējums un pašnāvība. Pusaudžiem alternatīvajā aprūpē parasti tiek lūgts doties prom, tiklīdz viņi sasnieguši 16–18 gadu vecumu, un viņi ir īpaši neaizsargāti pret seksuālo vardarbību un izmantošanu, tirdzniecību un vardarbību, jo viņiem trūkst atbalsta sistēmu vai aizsardzības un viņiem nav dotas iespējas apgūt prasmes un spējas savai aizsardzībai. Pusaudžiem ar invaliditāti bieži vien tiek liegtas iespējas dzīvot kopienā, un viņi tiek pārvesti uz pieaugušo iestādēm, kur viņus pastiprināti apdraud pastāvīgi tiesību pārkāpumi.

53. Valstīm stingri jāņem atbalstīt pusaudžus alternatīvajā aprūpē un jāvelta šim mērķim vairāk līdzekļu. Priekšroka dodama aprūpei audžuģimenēs un nelielās grupās, kā arī nepieciešami atbilstoši pasākumi, lai novērstu diskrimināciju, nodrošinātu regulāras pusaudžu individuālās situācijas pārbaudes, atbalstītu viņu izglītību, ļautu viņiem reāli paust savu viedokli procesos, kas viņus ietekmē, un izvairītos no daudzkārtējiem pārvākšanās gadījumiem. Valstis tiek mudinātas nodrošināt, lai institucionalizācija tiktu izmantots tikai kā galējs pasākums, un sniegt atbilstošu aizsardzību visiem bērniem, kas dzīvo institūcijās, tostarp nodrošinot konfidencialu sūdzību iesniegšanas mehānismu un tiesu pieejamību. Valstīm arī jāpieņem pasākumi, lai atbalstītu alternatīvajā aprūpē esošo pusaudžu neatkarību un uzlabotu viņu dzīves izredzes, kā arī atrisinātu konkrētus neaizsargātības un nedrošības jautājumus, ar kuriem viņi saskaras, sasniedzot vecumu, kad šādas aprūpes iestādes ir jāpamet.

²⁵ Skat. A/HRC/32/32.

54. Pametot alternatīvās aprūpes iestādes, pusaudžiem nepieciešams atbalsts, lai sagatavotos šai pārejai, atrastu darba iespējas, mājokli un saņemtu psiholoģisko atbalstu, piedalītos rehabilitācijā kopā ar ģimeni, ja tas ir viņu interesēs, un saņemtu pēcaprūpes pakalpojumus atbilstoši Pamatnostādnēm par bērnu alternatīvo aprūpi.²⁶

Par ģimenēm atbildīgie pusaudži

55. Ievērojams skaits pusaudžu ģimenēs ir primārie aprūpētāji vai nu tāpēc, ka paši ir vecāki, vai arī tāpēc, ka viņu vecāki ir miruši, pazuduši vai promesoši. Konvencijas 24. un 27. pantā noteikts, ka vecākiem un aprūpētājiem, kas ir pusaudži, jāsniedz pamatzināšanas par bērnu veselību, ēdināšanu un zīdīšanu un atbilstošs atbalsts, kas palīdzētu viņiem pildīt savus pienākumus pret bērniem, par kuriem viņi ir atbildīgi, un nepieciešamības gadījumā arī materiālā palīdzība saistībā ar ēdināšanu, apģērbu un mājokli. Aprūpētājiem, kas ir pusaudži, nepieciešams papildu atbalsts, lai viņi varētu izmantot savas tiesības uz izglītību, spēlēm un līdzdalību. Pirmām kārtām valstīm jāievieš sociālās aizsardzības intervences pasākumi galvenajos dzīves cikla posmos un jāreaģē uz konkrētām prasībām, kādas ir aprūpētājiem, kas ir pusaudži.

XI. Pamata veselības aprūpe un labklājība

Veselības aprūpe

56. Veselības aprūpes pakalpojumi reti ir pielāgoti īpašajām ar veselību saistītajām pusaudžu vajadzībām, un tā ir problēma, ko vēl papildina demogrāfisko un epidemioloģisko datu trūkums, kā arī apstākļi, ka statistika nav apkopota pēc vecuma, dzimuma un invaliditātes. Kad pusaudži vērsas pēc palīdzības, viņi nereti sastopas ar juridiskiem un finansiāliem šķēršļiem, diskrimināciju, konfidencialitātes un cieņas trūkumu, vardarbību un ļaunprātīgu izmantošanu, stigmatizāciju un nosodošu attieksmi no veselības aprūpes personāla puses.

57. Pusaudžu veselības stāvoklis galvenokārt izriet no sociāliem un ekonomiskiem faktoriem un sociālās struktūras dažāda veida nevienlīdzības, kas izpaužas ar indivīda, vienaudžu, ģimenes, skolas, kopienas un sabiedrības uzvedības un rīcības starpniecību. Līdz ar to dalībvalstīm, sadarbojoties ar pusaudžiem, jāveic visaptverošs izvērtējums, kurā daudzas ieinteresētās personas pārbaudītu pusaudžu veselības problēmu būtību un apmēru, kā arī šķēršļus, ar kuriem tie sastopas pakalpojumu saņemšanā, tādējādi veidojot pamatu visaptverošai veselības politikai, programmām un sabiedrības veselības stratēģijām nākotnē.

58. Tādas garīgās veselības un psihosociālās problēmas kā pašnāvība, paškaitējums, ēšanas traucējumi un depresija ir primārie cēloņi sliktai pusaudžu veselībai, saslimstībai un mirstībai, jo īpaši mazāk aizsargāto grupu vidū.²⁷ Šīs problēmas izriet no sarežģītas ģenētisko, bioloģisko, personības un vides cēloņu mijiedarbības, ko vēl pastiprina, piemēram, konfliktu, pārvietošanas, diskriminācijas, tiranizēšanas un sociālās atstumtības pieredze, kā arī spiediens saistībā ar ķermeņa tēlu un "perfekcijas" kultūra. Ir pierādīts, ka ciešas attiecības ar galvenajiem pieaugušajiem un viņu atbalsts, pozitīvi paraugi, atbilstošs dzīves līmenis, kvalitatīvas vidējās izglītības pieejamība, brīvība no vardarbības un diskriminācijas, iespējas ietekmēt situāciju un

²⁶ Ģenerālās asamblejas Rezolūcijas 64/142 pielikums. Skat. arī Bērnu tiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 9.

²⁷ Skat. Vispārējā komentāra Nr. 15 (2013) par bērnu tiesībām uz visaugstvērtīgāko pieejamo veselības standartu 38. punktu.

pieņemt lēmumus, informētība par garīgo veselību, problēmu risināšanas un pārvarēšanas prasmes un droši un veselīgi vietējie apstākļi veicina izturību un veselīgu attīstību un aizsargā pret garīgās veselības problēmām. Komiteja uzsver, ka valstīm jānosaka pieeja, kuras pamatā ir sabiedrības veselība un psihosociālais atbalsts, nevis pārmērīga medikalizācija un institucionalizācija. Nepieciešama visaptveroša rīcība daudzās nozarēs, izmantojot integrētas pusaudžu garīgās veselības aprūpes sistēmas, kurās iesaistīti vecāki, vienaudži, ģimene plašākā izpratnē un skolas, kā arī atbalsts un palīdzība, ko sniedz apmācīti darbinieki.²⁸

59. Komiteja mudina valstis pieņemt visaptverošu pusaudžu seksuālās un reproduktīvās veselības politiku, kurā ņemti vērā dzimumu līdztiesības un seksualitātes jautājumi, un uzsver, ka, nenodrošinot pusaudžiem vienlīdzīgu pieeju šādai informācijai, precēm un pakalpojumiem, tiek radīta diskriminācija.²⁹ Šādu pakalpojumu nepieejamības dēļ pusaugu meitenēm, kuras jau tāpat šajā ziņā ir apdraudētākā grupa, pieaug iespējamība nomirt vai gūt nopietnas traumas vai traumas uz mūžu grūtniecības vai dzemdību laikā. Visiem pusaudžiem jānodrošina bezmaksas, konfidenciāli, pusaudžiem piemēroti seksuālās un reproduktīvās veselības pakalpojumi bez diskriminācijas, informācija un izglītība, kas pieejama gan tiešsaistē, gan personīgi, tostarp par ģimenes plānošanu, kontracepciju, tostarp avārijas kontracepciju, seksuāli transmisīvo infekciju profilaksi, aprūpi un ārstēšanu, konsultēšanu, aprūpi pirms bērna ieņemšanas, mātes veselības aprūpes pakalpojumiem un menstruālo higiēnu.

60. Nav pieļaujami šķēršļi saņemt preces, informāciju un konsultēšanu par seksuālo un reproduktīvo veselību un tiesībām, piemēram, prasība pēc trešās personas piekrišanas vai atļaujas. Turklāt īpašas pūles jāvelta tam, lai pārvarētu stigmatizācijas šķēršļus un bailes, ar kurām, saņemot šos pakalpojumus, sastopas, piemēram, pusaugu meitenes, meitenes ar invaliditāti un lesbietes, geji, biseksuālas personas, transpersonas un interseksuālas personas, kas ir pusaudži. Komiteja mudina dalībvalstis atcelt kriminālatbildību par abortu, lai nodrošinātu, ka meitenēm ir pieejami droši aborta veikšanas pakalpojumi un pakalpojumi pēc tā, pārskatīt tiesību aktus, lai garantētu pusaugu grūtnieču intereses, un nodrošināt, ka, pieņemot ar abortu saistītus lēmumus, vienmēr tiek uzklauts un ņemts vērā viņu viedoklis.

61. Vecumam atbilstoši, visaptveroši un iekļaujoši izglītībai seksuālās un reproduktīvās veselības jomā, kas balstās uz zinātniskiem pierādījumiem un cilvēktiesību standartiem, kā arī ir izstrādāta kopā ar pusaudžiem, jābūt iekļautai obligātās skolu izglītības programmas saturā un jānonāk arī līdz pusaudžiem, kas skolā nemācās. Uzmanība jāpievērš dzimumu līdztiesībai, seksuālajai daudzveidībai, seksuālās un reproduktīvās veselības tiesībām, atbildīgai vecāku pienākumu veikšanai, seksuālajai uzvedībai un vardarbības novēršanai, kā arī agrīnas grūtniecības un seksuāli transmisīvu infekciju nepieļaušanai. Informācijai jābūt pieejamai dažādos formātos, lai nodrošinātu, ka to var saņemt visi pusaudži, jo īpaši pusaudži ar invaliditāti.

HIV/AIDS

62. Pusaudži ir vienīgā vecuma grupa, kurā pieaug AIDS izraisītu nāves gadījumu skaits.³⁰ Pusaudži var sastapties ar grūtībām saņemt antiretrovirālo terapiju un turpināt ārstēšanu; kā dažus no šķēršļiem var minēt prasību pēc aizbildņa piekrišanas ar HIV saistīto pakalpojumu

²⁸ Skat. A/HRC/32/32.

²⁹ Skat. Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējā komentāra Nr. 20 (2009) par diskriminācijas aizliegumu attiecībā uz ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību īstenošanu 29. punktu.

³⁰ Skat. tīmekļa vietnē

http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/112750/1/WHO_FWC_MCA_14.05_eng.pdf?ua=1 pieejamā dokumenta 3. lpp.

saņemšanai, informācijas izpaušanu un stigmatizāciju. Nesamērīgi skartas ir pusaugu meitenes, kas veido divas trešdaļas no jaunu inficēšanās gadījumu skaita. HIV infekcija arī vairāk apdraud lesbietes, gejus, biseksuālas personas un transpersonas, kas ir pusaudži, pusaudžus, kuri piedāvā seksu apmaiņā pret naudu, precēm vai citiem labumiem, un pusaudžus, kas injicē narkotikas.

63. Komiteja mudina dalībvalstis atzīt pusaudžu atšķirīgo situāciju un nodrošināt, lai tiem ir pieejami konfidenciāli HIV testēšanas un konsultēšanas pakalpojumi un uz pierādījumiem balstītas HIV profilakses un ārstniecības programmas, ko nodrošina apmācīts personāls, kas pilnībā ievēro pusaudžu tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību un diskriminācijas aizliegumu. Veselības pakalpojumos jāiekļauj ar HIV saistītā informācija, testēšana un diagnostika, informācija par kontracepciju un prezervatīvu lietošanu, aprūpe un ārstēšana, tostarp antiretrovirālie un citi medikamenti un ar tiem saistītās HIV/AIDS aprūpes un ārstēšanas tehnoloģijas, konsultācijas par piemērotu uzturu, garīgais un psihosociālais atbalsts un ģimene, kopiena un aprūpe mājās. Tāpat jāpievēršas tādu ar HIV saistīto tiesību aktu pārskatīšanai, kas paredz kriminālatbildību par neapzinātu inficēšanu ar HIV un HIV statusa neizpaušanu.

Narkotiku lietošana pusaudžu vidū

64. Pusaudžus daudz biežāk pamudina uzsākt narkotiku lietošanu, un ar narkotikām saistītais risks viņus var apdraudēt vairāk nekā pieaugušos, turklāt pusaudžu vecumā uzsākta narkotiku lietošana daudz biežāk noved pie atkarības. Ar narkotikām saistītais risks visvairāk apdraud ielas pusaudžus, pusaudžus, kas izslēgti no skolas, piedzīvojuši traumu, ģimenes iziršanu vai vardarbību ģimenē, un pusaudžus, kas dzīvo ģimenēs, kuras cīnās ar atkarību no narkotikām. Dalībvalstīm ir pienākums aizsargāt pusaudžus no nelikumīgas narkotisko un psihotropo vielu lietošanas. Dalībvalstīm jānodrošina pusaudžu tiesības uz veselību saistībā ar šo vielu, kā arī tabakas, alkohola un šķīdinātāju lietošanu un bez diskriminācijas jāievieš profilakses, kaitējuma mazināšanas un atkarības ārstēšanas pakalpojumi, paredzot tam pietiekamu budžeta dotāciju. Attiecībā uz pusaudžiem atzinīgi vērtējama narkotiku kontroles politika, kas nav sodoša vai represīva.³¹ Pusaudžiem jānodrošina arī precīza un objektīva informācija, kuras pamatā ir zinātniski pierādījumi un kuras mērķis ir novērst un samazināt šo vielu lietošanas radīto kaitējumu.

Traumas un droša vide

65. Pusaudžu nāves un invaliditātes galvenais cēlonis ir netīšas vai vardarbības radītas traumas. Lielākā daļa netīšo traumu rodas ceļu satiksmes negadījumu, slīkšanas, degšanas, kritienu un saindēšanās rezultātā. Lai samazinātu šo risku, dalībvalstīm jāizstrādā daudznozaru stratēģijas, kurās ietilpst tiesību akti, kas nosaka aizsardzības līdzekļu izmantošanu, politika attiecībā uz transportlīdzekļu vadīšanu reibumā un vadītāja apliecības piešķiršanu, programmas saistībā ar izglītību, prasmju attīstību un uzvedības maiņu, pielāgojumi videi un aprūpes un rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšana no traumām cietušajiem.

Pienācīgs dzīves līmenis

66. Pusaudžu gados nabadzībai ir būtiska ietekme, kas reizēm izraisa ārkārtēju spriedzi un nedrošību, kā arī sociālo un politisko atstumtību. Cīņā ar ekonomiskām grūtībām pusaudžiem uzspiestajās un viņu pašu izmantotajās stratēģijās cita starpā var ietilpt skolas pamešana, bērnu vai piespiedu laulību noslēgšana, iesaistīšanās seksuālā izmantošanā, tirdzniecībā, bīstamos vai ekspluatējošos darbos vai darbos, kas traucē iegūt izglītību, kļūšana par bandas locekli, savervēšana kaujinieku grupējumos vai migrācija.

³¹ Skat. A/HRC/32/32.

67. Valstīm tiek atgādināts, ka ikvienam bērnam ir tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni, kāds nepieciešams fiziskai, intelektuālai, garīgai, tikumiskai un sociālai attīstībai, un valstis tiek mudinātas ieviest sociālās aizsardzības minimumu, kas pusaudžiem un viņu ģimenēm garantē pamatienākumu nodrošinājumu, aizsardzību pret ekonomiskiem satricinājumiem un ilgstošām ekonomikas krīzēm un sociālo pakalpojumu pieejamību.

XII. Izglītība, brīvais laiks un kultūras pasākumi

Izglītība

68. Garantējot tiesības uz vispārēju, kvalitatīvu un iekļaujošu izglītību un mācībām, valstis veic būtiskāko ieguldījumu politikā, kas nodrošina tūlītēju un ilgtermiņa pusaudžu attīstību, un aizvien vairāk pierādījumu jo īpaši apliecina vidējās izglītības pozitīvo ietekmi.³² Valstis tiek mudinātas steidzamā kārtā ieviest plaši pieejamu vidējo izglītību visiem un nodrošināt augstākās izglītības pieejamību visiem atbilstoši spējām, izmantojot visus piemērotos līdzekļus.

69. Komiteja pauž nopietnas bažas par problēmām, ar kurām sastopas daudzas valstis, lai panāktu vienlīdzīgu meiteņu un zēnu uzņemšanu un noturētu meitenes skolā pēc pamatizglītības iegūšanas. Arī ieguldīšana meiteņu vidējā izglītībā, kas ir pienākums saskaņā ar Konvencijas 2., 6. un 28. pantu, palīdz pasargāt meitenes no bērnu un piespiedu laulībām, seksuālas izmantošanas un agrīnas grūtniecības un ievērojami uzlabo meiteņu un viņu bērnu ekonomisko potenciālu nākotnē. Līdzekļus nepieciešams ieguldīt arī stratēģijās, kas veicina pozitīvas attiecības starp dzimumiem un sociālās normas, novērš seksuālo un ar dzimumu saistīto vardarbību, tostarp skolās, un sekmē pozitīvus paraugus, ģimenes atbalstu un ekonomisko iespēju nodrošināšanu sievietēm, lai pārvarētu juridiskus, politiskus, kultūras, ekonomikas un sociālus šķēršļus, kas apgrūtinā meiteņu dzīvi. Turklāt valstīm ir jāatzīst, ka aizvien lielāks skaits zēnu neregistrējas skolai un nepaliek skolā, jānosaka to cēloņi un jāpieņem atbilstoši pasākumi, lai palīdzētu zēniem turpināt līdzdalību izglītības procesā.

70. Komiteja ar bažām atzīmē kritiskās situācijās esošo pusaudžu skaitu, kuriem nav dota iespēja pāriet uz vidējo izglītību, tādi ir, piemēram, pusaudži, kas dzīvo nabadzībā, lesbietes, geji, transpersonas un interseksuālas personas, kas ir pusaudži, mazākumtautību pusaudži, pusaudži ar psihosociāliem, maņu orgānu vai fiziskiem traucējumiem, pusaudži, kas ir migranti, pusaudži bruņotu konfliktu vai dabas katastrofu situācijās un ielas pusaudži vai strādājoši pusaudži. Lai izbeigtu atstumto grupu diskrimināciju, kas tām liedz saņemt izglītību, nepieciešami proaktīvi pasākumi, tostarp izveidojot naudas pārvedumu programmas, cienot mazākumtautību un pamatiedzīvotāju kultūru un bērnus no visām reliģiskajām kopienām, veicinot iekļaujošu izglītību bērniem ar invaliditāti, cīnoties ar tiranizēšanu un diskriminējošu attieksmi izglītības sistēmā un nodrošinot izglītību bēgļu nometnēs.

71. Jāstrādā pie tā, lai ar pusaudžiem apspriestu šķēršļus, kas tiem liedz turpināt mācības skolā, ņemot vērā, cik daudz pusaudžu pāragri pamet skolu, lai gan joprojām ir analfabēti vai arī nav ieguvuši kvalifikāciju. Komiteja ir ievērojusi šādus svarīgus ietekmējošus faktorus: mācību maksu un ar to saistītās izmaksas; nabadzību ģimenē un atbilstošu sociālās aizsardzības shēmu, tostarp atbilstošas veselības apdrošināšanas, neesamību; atbilstošu, drošu, meitenēm paredzētu sanitārijas iekārtu trūkumu; skolnieču grūtnieču un māšu atstumšanu; pastāvīgu nežēlīgu, necilvēcīgu un pazemojošu sodu izmantošanu; tādu efektīvu pasākumu neesamību, kas ļautu novērst seksuālo uzņēmēšanu skolā; meiteņu seksuālu izmantošanu; apstākļus, kas neveicina

³² Skat. www.unicef.org/adolescence/files/SOWC_2011_Main_Report_EN_02092011.pdf.

meiteņu iekļaušanu un drošību; neatbilstošas pedagoģiskās metodes; nebūtiskas vai novecojušas mācību programmas; izglītojamo neiesaistīšanu mācīšanās procesā un tiranizēšanu. Turklāt skolām nereti trūkst elastības, kas nepieciešama, lai pusaudži spētu apvienot darba un/vai ģimenes aprūpes pienākumus ar izglītību, jo bez tā viņi var nebūt spējīgi turpmāk segt ar izglītību saistītās izmaksas. Ievērojot Konvencijas 28. panta 1. punkta e) apakšpunktu un Ilgtspējīgas attīstības 4. mērķi, valstīm jāievieš visaptveroši un proaktīvi pasākumi, lai novērstu visus šos faktorus un uzlabotu reģistrēšanos un apmeklētību skolās, samazinātu to pusaudžu skaitu, kas pārāgri pamet skolu, un sniegtu iespējas pabeigt izglītību tiem, kuri skolu ir pametuši.

72. Komiteja vērš uzmanību uz Vispārējo komentāru Nr. 1 (2000) par izglītības mērķiem, kurā tā norāda, ka izglītībai ir jābūt orientētai uz bērnu, bērnam labvēlīgai un jārada bērniem iespējas, un uzsver, cik svarīga ir sadarbību un līdzdalību veicinoša pedagoģija.³³ Vidējās izglītības programmām jābūt izstrādātām tā, lai sagatavotu pusaudžus aktīvai līdzdalībai, uzlabotu cilvēktiesību un pamatbrīvību ievērošanu, veicinātu pilsonisko līdzdalību un sagatavotu pusaudžus atbildīgai dzīvei brīvā sabiedrībā. Lai pilnībā attīstītu pusaudžu potenciālu un noturētu viņus skolā, jāpievērš uzmanība tam, kā ir izveidota mācību vide, pārliecinoties, vai tajā tiek izmantotas pusaudžu spējas mācīties, motivācija strādāt ar vienaudžiem un iespēju nodrošināšana un vai tā koncentrējas uz pieredzē balstītu mācīšanos, izpēti un robežu pārbaudīšanu.

Pāreja no izglītības uz mācībām un/vai pienācīgu darbu

73. Ievērojams skaits pusaudžu neapmeklē skolu, mācību kursus un nestrādā, līdz ar to, pusaudžiem sasniedzot pieaugušo vecumu, nesamērīgi pieaug bezdarba, nepietiekamas nodarbinātības un ekspluatācijas rādītāji. Komiteja mudina dalībvalstis atbalstīt pusaudžus, kas neapmeklē skolu, atbilstoši viņu vecumam, lai veicinātu viņu pāreju uz pienācīgu darbu, tostarp nodrošinot izglītības un darba tiesiskā regulējuma saskaņotību, un īstenot politiku, kas veicina viņu nodarbinātību nākotnē.³⁴ Saskaņā ar 28. panta 1. punkta d) apakšpunktu valstīm jānodrošina, lai pusaudžiem būtu pieejama informācija un materiāli izglītības un profesionālās apmācības jomā.

74. Gan formālajai, gan neformālajai izglītībai jābūt atbilstoši 21. gadsimta prasēm³⁵, kas nepieciešamas mūsdienu darba tirgū, tostarp iekļaujot izglītības programmā personiskās un nododamās prasmes; paplašinot pieredzē balstītas vai praktiskas mācīšanās iespējas; izstrādājot profesionālo izglītību atbilstoši pieprasījumam darba tirgū; izveidojot publiskā un privātā sektora partnerības uzņēmējdarbībai, prakses un stažēšanās iespējām un sniedzot padomus par akadēmiskās un profesionālās izglītības iespējām. Valstīm arī jāizplata informācija par darba tiesībām, tostarp tiesībām, kas attiecas uz dalību arodbiedrībās un profesionālās apvienībās.

Brīvais laiks, atpūta un māksla

75. Pusaudžu tiesības uz atpūtu un brīvo laiku un tiesības brīvi iesaistīties un piedalīties spēlēs, atpūtas pasākumos un mākslinieciskā darbībā gan tiešaistē, gan bezsaistē ir būtiskas viņu

³³ Skat. Bērnu tiesību komitejas Vispārējā komentāra Nr. 1 (2001) par izglītības mērķiem 2. punktu.

³⁴ Ilgtspējīgas attīstības 8. mērķa 6. punkts attiecas uz "jauniešiem" (pusaudžiem vecumā no 15 līdz 24 gadiem). Skat. Ģenerālās asamblejas rezolūciju 70/1.

³⁵ Ar terminu "21. gadsimta prasmes" apzīmē plašu zināšanu, prasmju, darba ieradumu un rakstura pazīmju kopumu, kurš izglītotāju, skolu reformu atbalstītāju, augstskolu mācītspēku, darba devēju un citu ieskatā ir ļoti svarīgs, lai gūtu panākumus mūsdienu pasaulē, jo īpaši augstskolu programmās un mūsdienu karjerā un darba vietās.

identitātes izziņai, kas ļauj pusaudžiem izpētīt viņu kultūru, radīt jaunas mākslas formas, veidot attiecības un attīstīties kā cilvēkiem. Brīvais laiks, atpūta un māksla sniedz pusaudžiem unikalitātes izjūtu, kas ir būtiska tiesībām uz cilvēka cieņu, optimālu attīstību, izpausmes brīvību, līdzdalību un privāto dzīvi. Komiteja ar nožēlu atzīst, ka šīs tiesības pusaudžu vecumā plaši tiek atstātas novārtā, jo īpaši attiecībā uz meitenēm. Bailes un naidīgums pret pusaudžiem sabiedriskās telpās, kā arī pusaudžiem nelabvēlīga pilsētplānošana, izglītības un brīvā laika infrastruktūras neesamība var apgrūtināt brīvību iesaistīties atpūtas un sporta pasākumos. Komiteja vērš valstu uzmanību uz Konvencijas 31. pantā noteiktajām tiesībām un ieteikumiem, kas norādīti Vispārējā komentārā Nr. 17 (2013) par bērnu tiesībām uz atpūtu un brīvo laiku, tiesībām piedalīties spēlēs un izklaides pasākumos, kultūras dzīvē un nodarboties ar mākslu.

XIII. Īpaši aizsardzības pasākumi

Migrācija

76. Aizvien lielāks skaits pusaugu meiteņu un zēnu migrē savas izcelsmes valsts ietvaros vai ārpus tās, lai panāktu labāku dzīves līmeni, izglītību vai ģimenes atkalapvienošanos. Daudziem migrācija piedāvā nozīmīgas sociālās un ekonomiskās iespējas. Tomēr tā arī rada riskus, tostarp fizisku kaitējumu, psiholoģisku traumu, marginalizāciju, diskrimināciju, ksenofobiju un seksuālu un ekonomisku ekspluatāciju, kā arī imigrācijas pārbaudes un aizturēšanu, šķērsojot robežas.³⁶ Daudziem pusaudžiem, kas ir migranti, nav pieejama izglītība, mājoklis, veselības aprūpe, atpūta, līdzdalība, aizsardzība un sociālā drošība. Pat tad, ja tiesības uz šiem pakalpojumiem aizsargā tiesību akti un politika, pusaudži var sastapties ar administratīviem un citiem šķēršļiem šo pakalpojumu saņemšanai, tostarp prasībām uzrādīt personu apliecinošu dokumentu vai sociālās nodrošināšanas numuru, bīstamām un neprecīzām vecuma noteikšanas procedūrām, finansiāliem šķēršļiem un valodas barjerām, kā arī risku, ka šādu pakalpojumu saņemšanai sekos aizturēšana vai izraidīšana.³⁷ Komiteja iesaka dalībvalstīm iepazīties ar visaptverošajiem ieteikumiem, kas izstrādāti attiecībā uz bērniem migrantiem.³⁸

77. Komiteja uzsver, ka Konvencijas 22. pantā atzīts: bērniem, kas ir bēgļi, un bērniem, kam nepieciešams patvērums, nepieciešami īpaši pasākumi, lai viņi varētu īstenot savas tiesības un izmantot papildu drošības pasākumus, kas tiem nodrošināti ar starptautisko bēgļu aizsardzības režīmu. Šos pusaudžus nevajadzētu pakļaut paātrinātām izraidīšanas procedūrām, tā vietā izvērtējot viņu ieceļošanu teritorijā, un pusaudžus nevajadzētu sūtīt atpakaļ vai liegt viņiem ieceļot, pirms ir noteiktas viņu intereses un konstatēta starptautiskās aizsardzības nepieciešamība. Saskaņā ar 2. pantā noteikto pienākumu ievērot un nodrošināt ikviena bērna tiesības attiecīgās valsts jurisdikcijā neatkarīgi no statusa valstīm jāievieš vecumam un dzimumam atbilstoši tiesību akti, kas attiecas gan uz nepavadītiem un nošķirtiem bēgļiem pusaudžiem, gan uz patvērumu meklējošiem pusaudžiem, kā arī uz migrantiem, nodrošinot, lai šo tiesību aktu pamatā būtu interešu princips, aizsardzības nepieciešamības novērtēšanai tiktu piešķirta lielāka prioritāte nekā imigrācijas statusa noteikšanai, tiktu aizliegta ar imigrāciju saistīta aizturēšana un ņemti vērā ieteikumi, kas norādīti Vispārējā komentārā Nr. 6 (2005) par rīcību attiecībā uz nepavadītiem un nošķirtiem bērniem ārpus viņu izcelsmes valsts,

³⁶ Skat.

www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2012/DGD2012ReportAndRecommendations.pdf.

³⁷ Skat. Pamattiesību aģentūras 2012. gada 9. oktobra dokumentu "Apprehension of migrants in an irregular situation – fundamental rights considerations" [Migrantu aizturēšana nestandarta situācijā – pamattiesību apsvērumi]. Pieejams:

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2013-apprehension-migrants-irregular-situation_en.pdf.

³⁸ Skat. 35. zemsvītras piezīmi iepriekš.

pievēršoties konkrēti šo pusaudžu neaizsargātībai.³⁹ Valstīm arī jāievieš pasākumi, kuru uzmanības centrā ir faktori, kas veicina pusaudžu migrāciju, neaizsargātība un tiesību pārkāpumi, ar kuriem sastopas pusaudži, kurus vecāki migrējot atstājuši, tostarp skolas pamešana, bērnu darbs, neaizsargātība pret vardarbību un noziedzīgām darbībām un apgrūtināti mājas pienākumi.

Tirdzniecība

78. Daudzus pusaudžus apdraud tirdzniecība ekonomisku iemeslu dēļ vai seksuālas izmantošanas nolūkā. Valstis tiek mudinātas ieviest visaptverošu un sistemātisku mehānismu datu apkopošanai par bērnu pārdošanu, tirdzniecību un nolauptīšanu, nodrošinot šo datu sagrupēšanu un īpašu uzmanību pievēršot bērniem, kas atrodas visneaizsargātākajā situācijā. Valstīm arī jāiegulda līdzekļi rehabilitācijas un reintegrācijas pakalpojumos un psihosociālā atbalstā, kas nepieciešams cietušajiem bērniem. Uzmanība jāpievērš neaizsargātības un izmantošanas aspektiem saistībā ar dzimumu. Jāīsteno informētības veicināšanas pasākumi, tostarp izmantojot sociālos tīklus, lai informētu vecākus un bērnus par iekšzemes un starptautiskās tirdzniecības bīstamību. Valstis tiek mudinātas ratificēt Bērnu tiesību konvencijas Fakultatīvo protokolu par tirdzniecību ar bērniem, bērnu prostitūciju un bērnu pornogrāfiju un attiecīgi pieskaņot to tiesību aktus.

Konflikts un krīze

79. Bruņotu konfliktu situācijas un humānas katastrofas izraisa sociālo normu un ģimenes un kopienas atbalsta struktūru sabrukumu. Tās liek daudziem pārvietotiem un krīzes skartiem pusaudžiem uzņemties pieaugušo pienākumus un pakļauj viņus tādām apdraudējumam kā seksuāla un ar dzimumu saistīta vardarbība, bērnu un piespiedu laulības un tirdzniecība. Turklāt pusaudžiem, kas nonākuši šādās situācijās, varētu tikt liegta izglītība, prasmju apguve, drošas darba iespējas un atbilstošu seksuālo un reproduktīvo veselības pakalpojumu un informācijas saņemšana, un viņi varētu sastapties ar izolāciju, diskrimināciju un stigmatizāciju, garīgās veselības problēmām un pārmērīgu riska uzņemšanos.

80. Komiteja raizējas par to, ka humānās programmas nepievēršas pusaudžu īpašajām vajadzībām un tiesībām. Tā mudina dalībvalstis nodrošināt, lai pusaudžiem tiktu sniegtas sistemātiskas iespējas aktīvi piedalīties aizsardzības sistēmu un samierināšanas un miera veidošanas procesu izveidē un izstrādē. Nepārprotams ieguldījums pēckonflikta un pārejas atjaunošanā jāuzskata par iespēju pusaudžiem veicināt valsts ekonomisko un sociālo attīstību, izturības palielināšanu un mierīgu pāreju. Turklāt ārkārtas situāciju paredzēšanas programmām jāpievēršas pusaudžiem, atzīstot gan to neaizsargātību un tiesības uz aizsardzību, gan potenciālo lomu kopienas atbalstīšanā un riska mazināšanā.

Rekrutēšana valstu bruņotajos spēkos un grupās

81. Komiteja pauž bažas par pusaugu zēnu un meiteņu rekrutēšanu, tostarp izmantojot sociālos tīklus, valstu bruņotajos spēkos, bruņotās grupās un kaujinieku grupējumos un mudina visas dalībvalstis ratificēt Bērnu tiesību konvencijas Fakultatīvo protokolu par bērnu iesaistīšanu bruņotos konfliktos. To arī uztrauc pusaudžu neaizsargātība pret teroristu propagandu, ekstrēmistu uzskatiem un iesaistīšanās teroristu darbībās. Kopā ar pusaudžiem jāveic pētījumi, lai noskaidrotu faktorus, kas veicina pusaudžu iesaistīšanos šādās darbībās, un valstīm, reaģējot

³⁹ Skat. Vispārējo komentāru Nr. 6 (2005) par rīcību attiecībā uz nepavadītiem un nošķirtiemi bērniem ārpus viņu izcelsmes valsts.

uz pētījumos konstatēto, attiecīgi jārikojas, īpašu uzmanību pievēršot pasākumiem, kas veicina sociālo integrāciju.

82. Valstīm jānodrošina bruņotajos spēkos un grupās rekrutēto pusaudžu atvaseļošanās un dzimumam atbilstoša reintegrācija, tas pats attiecas uz pusaudžiem migrācijas situācijās, un jāaizliedz rekrutēt vai izmantot pusaudžus jebkāda veida karadarbībā, kā arī miera vai pamiera sarunās un nolīgumos ar bruņotām grupām.⁴⁰ Valstīm jāatbalsta pusaudžiem paredzētas iespējas piedalīties miera kustībās un vienaudžu pieejas nevardarbīgai konfliktu risināšanai, kas sakņojas vietējās kopienās, lai nodrošinātu intervences pasākumu ilgtspējību un atbilstību kultūrai. Komiteja mudina dalībvalstis veikt stingrus pasākumus, lai nodrošinātu, ka ar konfliktiem saistītie seksuālas vardarbības, seksuālas izmantošanas un ļaunprātīgas izmantošanas gadījumi, kā arī citi cilvēktiesību pārkāpumi pret pusaudžiem nekavējoties tiktu pienācīgi risināti.

83. Komiteja atzīst, ka daudzās pasaules vietās pusaudžus savervē bandas un latīņamerikāņu bandas [*pandillas*], kas nereti sniedz sociālo atbalstu, iztikas līdzekļus, aizsardzību un identitātes izjūtu, netiekot piedāvātai iespējai šos mērķus sasniegt ar likumīgām darbībām. Tomēr baiļu, nedrošības, draudu un vardarbības pilnā vide, ko rada dalība bandā, apdraud pusaudžu tiesību īstenošanu un ir būtisks faktors, kas veicina pusaudžu migrāciju. Komiteja iesaka likt lielāku uzsvāru uz visaptverošas valsts politikas izstrādi, kas pievēršas nepilngadīgo vardarbības un bandu pamatcēloņiem, nevis agresīvām tiesībsardzības pieejām. Nepieciešams ieguldīt līdzekļus preventīvos pasākumos apdraudētiem pusaudžiem, intervences pasākumos, kas iedrošinātu pusaudžus bandas pamest, bandas locekļu rehabilitācijai un reintegrācijai, kaitējuma novēršanas tiesiskajiem pasākumiem un pašvaldību apvienību izveidei pret noziedzību un vardarbību, uzsverot skolas un ģimenes uzdevumu, kā arī sociālās iekļaušanas pasākumus. Komiteja mudina valstis pienācīgi ņemt vērā pusaudžus, kas ir spiesti pamest savu valsti ar bandu vardarbību saistītu iemeslu dēļ, un piešķirt viņiem bēgļa statusu.

Bērnu darbs

84. Komiteja uzsver, ka visiem pusaudžiem ir tiesības uz aizsardzību pret ekonomisko ekspluatāciju un bērnu darba ļaunākajām formām, un mudina valstis īstenot Konvencijas 32. panta 2. punkta noteikto, kā arī Starptautiskās Darba organizācijas 1973. gada Konvenciju par minimālo vecumu (Nr. 138) un 1999. gada Bērnu darba ļaunāko formu konvenciju (Nr. 182).

85. Iepazīstināšanai ar vecumam atbilstošām darba formām ir būtiska attīstošā nozīme pusaudžu dzīvē, kas viņiem sniedz prasmes un ļauj apgūt pienākumus un nepieciešamības gadījumā veicināt ģimenes ekonomisko labklājību, kā arī palīdzēt nodrošināt izglītības pieejamību. Vēršoties pret bērnu darbu, jāveic visaptveroši pasākumi, tostarp pāreja no skolas uz darbu, sociālā un ekonomikas attīstība, nabadzības izskaušanas programmas un vispārēja kvalitatīvas, iekļaujošas pamatizglītības un vidējās izglītības pieejamība bez maksas. Jāuzsver, ka pusaudžiem, sasniedzot valstī noteikto likumīgo minimālo darbības vecumu, kam jābūt saskaņotam ar starptautiskajiem standartiem un obligāto izglītību, ir tiesības veikt vieglu darbu atbilstošos apstākļos, pienācīgi ievērojot viņu tiesības uz izglītību, tiesības uz atpūtu un brīvo laiku, tiesības piedalīties spēlēs un izklaides pasākumos, kultūras dzīvē un nodarboties ar mākslu.

⁴⁰ Skat. A/HRC/68/267 81.–87. punktu.

86. Komiteja iesaka valstīm ievērot pārejas pieeju, lai panāktu līdzsvaru starp pozitīvu darba nozīmi pusaudžu dzīvē un viņu tiesību uz obligāto izglītību nodrošināšanu bez diskriminācijas. Izglītošanai un iepazīstināšanai ar pienācīgu darbu ir jābūt saskaņotai, lai šos abus aspektus pusaudžu dzīvē veicinātu atbilstoši viņu vecumam un efektīviem mehānismiem, kas ieviesti šāda darba regulēšanai, un lai nodrošinātu kaitējuma atļidzināšanu gadījumā, ja pusaudži tiek izmantoti. Izstrādājot skaidru sarakstu ar konkrētiem bīstamiem darbiem, jāparedz visu bērnu, kas nav sasnieguši 18 gadu vecumu, aizsardzība pret bīstamu darbu. Par prioritāru jautājumu jāizvirza centieni novērst bīstamu darbu un darba apstākļus, īpašu uzmanību pievēršot meitenēm, kas iesaistītas mājas darbos, un citiem bieži vien “neredzamiem” darbiniekiem.

Tiesiskums attiecībā uz pusaudžiem

87. Pusaudži var saskarties ar tiesu sistēmām, nonākot konfliktā ar likumu, kā cietušie vai liecinieki noziedzīgā nodarījumā vai tādu citu iemeslu dēļ kā, piemēram, aprūpe, aizbildnība vai aizsardzība. Nepieciešami pasākumi, kas samazinātu pusaudžu neaizsargātību gan kā noziedzīgos nodarījumos cietušajiem, gan kā to izdarītājiem.

88. Dalībvalstis tiek mudinātas ieviest visaptverošu nepilngadīgo tiesvedības sistēmas politiku, kas uzsvērtu kaitējuma novēršanas tiesiskos pasākumus, novirzīšanos no tiesvedības, alternatīvus pasākumus aizturēšanas un preventīvās iesaistīšanās vietā, pievēršoties sociāliem faktoriem un pamatcēloņiem saskaņā ar Konvencijas 37. un 40. pantu un ANO Vadlīnijām par nepilngadīgo noziedzības novēršanu. Uzsvars jāliek uz rehabilitāciju un reintegrāciju, tostarp attiecībā uz pusaudžiem, kas iesaistīti par terorismu uzskatāmās darbībās, ievērojot ieteikumus, kas norādīti Vispārējā komentārā Nr. 10 (2007) par bērnu tiesībām nepilngadīgo tiesvedības sistēmā. Aizturēšana jāizmanto tikai kā galējs pasākums uz īsāko atbilstošo termiņu, un pusaudži jāaiztur atsevišķi no pieaugušajiem. Komiteja uzsver, ka obligāti jāaizliedz nāves soda un mūža ieslodzījuma noteikšana jebkuram, kas notiesāts par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, nenasniedzis 18 gadu vecumu. Komiteju nopietni uztrauc to valstu skaits, kas vēlas samazināt vecumu, ar kuru iestājas kriminālatbildība. Tā aicina valstis nemainīt vecumu, ar kuru iestājas kriminālatbildība, un palikt pie 18 gadu vecuma.

XIV. Starptautiskā sadarbība

89. Komiteja uzsver, ka Konvencijas īstenošana ir sadarbības uzdevums dalībvalstīm, un izceļ starptautiskās sadarbības nepieciešamību. Komiteja mudina dalībvalstis, īstenojot pusaudžu tiesības, sniegt un pēc vajadzības izmantot tehnisko palīdzību no Apvienoto Nāciju Organizācijas un reģionālajām organizācijām.

XV. Izplatīšana

90. Komiteja iesaka valstīm šo vispārējo komentāru plaši izplatīt visām ieinteresētajām personām, jo īpaši parlamentam un visu līmeņu valdībai, tostarp ministrijām, departamentiem un pašvaldību/vietējām iestādēm, un visiem pusaudžiem. Komiteja arī iesaka šo vispārējo komentāru tulkot visās attiecīgajās valodās, pusaudžiem saprotamās versijās un formātos, kas ir pieejami pusaudžiem ar invaliditāti.